

SZÉKELY BERTALAN MŰTEREMHÁZ FÜZETEK 10.

*„Száll a madár ágrul ágra,
Száll az ének, szájrul szájra”*

Az Őseredet monda

Székely Bertalan és tanítványai,

Körösfüi-Kriesch Aladár és Nagy Sándor
gödöllői művészek alkotásaiban

*„Száll a madár ágrul ágra,
Száll az ének, szájrul szájra”*

Az Őseredet monda

Székely Bertalan és tanítványai,
Körösfői-Kriesch Aladár
és Nagy Sándor
gödöllői művészek alkotásaiban

Múteremház Galéria, Szada, 2012. május 13–26.

Székely Bertalan Múteremház Füzetek 10.

A „Száll a madár ágrul ágra...” *A magyar mondavilág képei Székely Bertalan, Körösfői-Kriesch Aladár és Nagy Sándor művészetében* című kiállítás kísérő kiadványaként megjelenteti a Székely Bertalan Múteremház Galéria 2012-ben.

Köszönet prof. dr. Halmy Lászlónak a kiállításhoz adott inspiratív gondolatokért.

A katalógust írta és szerkesztette a kiállítás kurátora:

ŐRINÉ NAGY CECILIA művészettörténész,
Gödöllői Városi Múzeum

A katalógus olvasószerkesztője: BALÁZS ANDREA

A katalógusban megjelent fotókat a kiállításra kölcsönző intézmények bocsátották rendelkezésünkre.

Támogatóink:

SZADA KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA
MAGYAR NEMZETI GALÉRIA
MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
GÖDÖLLŐI VÁROSI MÚZEUM
GÖDÖLLŐI PREMONTREI PERJELSÉG
NAGY SÁNDOR-HÁZ, GÖDÖLLŐ
VÁRLAKI IMRE – FOLPRESS NYOMDA

Grafikai tervezés:

KECSKÉS ZOLTÁN

A borítón: Székely Bertalan: Falfestmény a vajdahunyadi várkastély részére, 1900–1902

A 18. század második felében a klasszicizmus és romantika művészete virágzik. A klasszicizmus a régi klasszikus korokra, az antik művészetre utal vissza, felhasználja annak stílusjegyeit és témaválasztását. A klasszicizmus mellett él a romantika, amely a középkori művészet témáiból, stílusjegyeiből merít. Felfedezi magának a távoli népek és tájak ábrázolását, és fontos szerepet szán a nemzetek saját eredetének, az ezzel kapcsolatos kutatásnak, és az eredmények bemutatásának. A klasszicizmus és romantika művészete meghatározza a 19. század elejének stílusát is, amikor egész Európában megjelenik a történelmi festészet. A kor történelmi festészete látványosan van jelen a magyar művészetben, mivel itt megérett rá a történelmi és társadalmi helyzet. A 19. század első fele a nemzeti törekvéseket elősegítő forradalmak ideje,

ebbe a sorba tartozik a 1848-as magyar forradalom is, amelyet Magyarországon elnyomás követ. Ennek eredményeként figyelhető meg a 19. század második felében a magyar festészetben a dicső múlt ábrázolása, annak a hajdan virágzó kornak az ábrázolása, amikor független magyar király uralkodott országunkban.

A 19. század nemzeti múlttal kapcsolatos kutatásaiban és ábrázolásain főszerepet játszott a magyar nemesség, mint azon emberek csoportja, akik származásukat visszavezethetőnek tudták a honfoglalás korára, így őket tekintették a magyar nemzet megalapítóinak, a honfoglalásban résztvevők utódainak. A nemzet parasztságát az elfoglalt területek leigázott népeinek leszármazottjaiként tartották számon. A század második felében megváltozott a történelmi felfogás, a történelemkutatásban és az irodalomban is más szemmel néztek a nemzet

parasztságára. A 19. század második felében a kutatás a népmesék, a népi szokások a népművészet felé fordult. Az eredményeket a magyar mondakör, a magyar eredet szempontjából is fontosnak tekintették. A honfoglaló magyarok eredetét, viseletét és monda, illetve mesevilágát kapcsolatba hozták a magyar parasztság körében még élő monda- és hitvilággal. Így kerültek be szereplőként az irodalmi és képzőművészeti alkotásokba a nép fiai is. Elsősorban öltözékükkel, művészetük motívumvilágával találkozhatunk a későbbi, eredetmonda körébe tartozó festészeti ábrázolásokon.

A romantika jegyében fogant festészeti témák szinte egy időben jelennek meg az irodalomban és a zenében is. Ebben az időszakban a legszorosabb a kapcsolat az irodalom és a festészet között. A történelmi festészet ábrázolásaiban szinte szóról-szóra jelenik meg az irodalmi leírás. A magyar írók közül képzőművészeink elsősorban Vörösmarty Mihály és Arany János írásait használták fel alkotásaikon. Az írók műveikben a 19. század történettudományi forrásaira támaszkodtak. Ki kell emelni Ipoly Arnold: Magyar Mythológia (1854) című két kötetes feldolgozását, amelyben magyar történelmi forrásokat használ fel, nemzetközi összehasonlításokat végez, és az istenek – ősök – hősök párhuzamba

állításával irodalmi és festészeti feldolgozásokhoz egyaránt használható alapot ad. Az irodalmi feldolgozások közül leggyakrabban Arany János Buda halála című eposza jelenik meg azokon a kor festészetében gyakran előforduló ábrázolásokon, amelyek Hunor és Magor csodaszarvas üldözéséről és hazára találásáról szólnak.

Arany János műveiben már hozzákapcsolja a mondák és mesék világához a nemzet parasztságát. Ennek az új ismeretnek a jeleként a festészeti emlékeken sokáig csak keretként szerepnek a népi motívumok a mondaábrázolásokon. Megfigyelhető, hogy míg a korábbi műveken az ősmagyarok nemesei öltözetben jelennek meg, addig a 20. század elején, a gödöllőiek alkotásain a hunmagyar legenda szereplői népi vagy a korabeli népi öltözethez hasonló ruhát viselnek.

A kiegyezést követő években a politikai változások és a velük járó állami – közéleti megrendelések természetesen változást hoztak a festészet témaválasztásában is, de a történelmi és mitológiai témák iránti érdeklődés ekkor is folyamatosan jelen van a magyar festészetben.

A század utolsó évtizede jelentős változást hozott a magyar politikai és kulturális élet – így a képzőművészet – területén is. A változások Bakó Zsuzsanna, Székely Bertalan (1835–1910) monográfusa szerint

kapcsolatba hozhatóak az emigrációban élt, és magyar állampolgárságot nem kapó Kossuth Lajos halálával (1894), illetve a honfoglalás közeledő, ezredik évfordulójának (1896), a millenniumi ünnepeknek az előkészületeivel. Az ünnepi készülődés hatására a nemzeti történelmi témák ismét előtérbe kerültek, és 1848 eseményeinek megörökítése is aktuális üzenetet hordozott a honfoglalás és államalapítás, illetve a magyar eredetmonda ábrázolása mellett.

A millenniumi megrendeléseknek fontos eleme volt a hun-magyar elmélet, miszerint a honfoglaló Árpádnak már csak meg kellett keresnie azt a hazát, amelyet ősei, Hunor és Magor megtaláltak, illetve Attila, hun király megszilárdított. A másik hangsúlyos téma a honfoglalás, az államalapítás, és Szent István szerepének bemutatása volt. A két téma fontosságának hangsúlyozása megosztotta a politikai hangadókat, akik aztán jobbnak látták az ünnep sikeressége érdekében a megegyezést, és a millenniumi megrendelésekben már egyenlő mértékben volt jelen az őseredet monda valamint a honfoglalás és Szent István szerepének bemutatása.

Székely Bertalan már ismert festőművész és tanár volt, amikor a millenniumi ünnepekre való készülődés jegyében, 1895-ben, az Országos Magyar Képző-

művészeti Tanács történelmi festmény-pályázatot írt ki meghatározott tematika alapján. Székely Bertalan és tanítványai, köztük Kriesch Aladár (1863–1920), ekkor már jelen voltak a pályázatok világában. A fiatal művészekre egyaránt hatással voltak a pályázatra benyújtott művek, és az elkészült munkák is.

A kiegyezés utáni időszak a magyarországi nagy építkezések ideje, Budapest és a nagyvárosok ekkor kapják meg a ma is ismert elrendezésüket. Ezekben az években épül az Operaház, majd az Országház, amely 1902-re készül el, ekkor díszítik a már korábban megépült Magyar Nemzeti Múzeum és a Vigadó belső falait festményekkel, ahol szintén találkozunk történelmi és mitológiai festészeti témákkal. Országszerte folynak az építkezések, restaurálások, és a faldíszítési munkálatokhoz több jeles művész is készít tervek, vázlatokat.

Székely Bertalan is felkéri az erdélyi Vajdahunyd vár Aranyházának felújításához (1900–1902), és a Halászbástya díszítéséhez (1906 körül). Az őseredet monda témakörében tervezi a művész a falak díszítését, de ezek a freskók nem valósulnak meg.

A Vajdahunyd vár falképeinek elkészítésére az 1880-as évek végén kérte fel Székely Bertalan, Forster Gyula, a Műemlékek Országos Bizottságának elnöke.

A művész Arany János Buda halála című eposzának hatodik énekét használta alapul. A címe: Rege a csodaszarvasról. A leírás alapján: az őshazában, egy vadászat alkalmával Hunor és Magor üldözőbe vett egy szarvast. A gímszarvas újra és újra megjelent előttük és a két dalia megmagyarázhatatlan kényszert érzett a szarvas követésére – üldözésére. Egy távoli vidékre érkeztek, amikor eltűnt előlük a szarvas. Körülnéztek, de nem találták a haza vezető utat. Mind e mellett megfelelően tartották a vidéket a letelepedésre hiszen: „Selyem a fű, édes a víz, | Fa-odúból csöpög a méz.”. (Arany János: Buda halála. Hatodik ének. 28. versszak.) Letelepedtek hát,

Székely Bertalan:
Freskó tervezet Vajdahunyad számára. A csodaszarvas.
Magyar Nemzeti Galéria,
Grafikai Osztály

és új hazát alapítottak. Az új haza megteremtéséhez asszonyokra is szükségük volt, így került sor a „Nőrablásra”. Csodálatos módon látták meg a táncoló tündereket, akik éppen 102-en voltak, így asszonyaik lettek Hunornak, Magornak és éppen 100 kísérőjüknek.

Székely Bertalan tervei szerint a jelenetek jobbról balra haladva követték volna frízszerűen az eseménysort, a csodaszarvas üldözését, a nőrablást, és az ősmagyarok mindennapjait ábrázoló jelentekben. Az egymás mellé tervezett vázlatokon megfigyelhető a lovak és emberek mozgásának ritmusa, a színek foltszerű megjelenítése, a természet szépségének hangsúlyozása.

Székely Bertalan: Falfestmény a vajdahunyadi várkastély részére. 1900–1902

Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai Osztály

Az ábrázolásokhoz jól illenek Arany János sorai:

*Nosza rajta, gyors legények!
Érjük utól azt a gímet.
És – akarva, akaratlan –
Úzik ismét szakadatlan.*

*Minden este bánva bánják,
Hogy e vadat mér' kívánják,
Mért is úzik egyre, nyomba,
Tévelyítő bús vadonba.*

*Mégis, mégis, ha reggel lett,
A gímszarvast üzni kellett,
Mint töviset szél játéka,
Mint madarat az árnyéka.*

Arany János: Buda halála. Hatodik ének.
Rege a csodaszarvasról. 16. és 20–21. versszak.

Körösfői-Kriesch Aladár: Vadászat.

A csodaszarvas, 1897

Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai Osztály

Ugyanabban az évben készül Körösfői-Kriesch Aladár: *Vadászat. A csodaszarvas (1897)* című grafikája, és a *Vadászat a csodaszarvasra* című olajvázlata. A Magyar Nemzeti Galéria grafikájának keret díszítése, képkihágása emlékeztet az Országházban elhelyezett falképek kerettagolására, arányára. Elképzelhető, hogy egy tervváltozatát láthatjuk a műben. A grafika felső egynegyed mezéjében alul függőnszerű ívekkel elválasztott, egymástól ornamentálisan díszített tagozatokkal kialakított fülkékben a honfoglalás utáni történelmi korok eseményei és alakjai láthatóak. Az egész képnek faragott-festett széles fakeretet tervezett Körösfői-Kriesch.

Körösfői-Kriesch Aladár: Vadászat a csodaszarvasra, 1897
Gödöllő Városi Múzeum

A Gödöllői Városi Múzeum olajvázlatán hasonló csodaszarvas üzési kompozíciót láthatunk, keretes megjelenítés nélkül. A balról jobbra menekülő kicsi és gyenge gím félve szalad az őt szinte karnyújtásnyira megközelítő, lovakkal és kutyákkal felszerelt vadászó csapat előtt. Háttérben üde erdei környezet, a lombok között áttetszik az ég kékje. Középen a két dalia, Hunor és Magor, egy fehér és egy barna megtorpant ágaskodó lovon ülve figyelik az üldözöttet. Átlós kompozíción, balról jobbra, ki lóháton, ki gyalog, kutyákkal követi az előttük szökellő szarvast. Az ősmagyar férfiak öltözéke a korabeli nemesi öltözékre emlékeztet.

Körösfői-Kriesch Aladár a magyar történelmi festészet hagyományait követi mozgalmas, barokkos kompozíciójában, amelyen láthatjuk már a plein air festé-

szet hatását is. Népi elemet nem használ. Művein felfedezhetjük mestere, Székely Bertalan korabeli freskóterveinek hatását.

A későbbi csodaszarvas üzése című őseredet mondaábrázolásoknál megfigyelhető a mester és tanítványainak, illetve a gödöllőieknek a historizmus művészetétől eltérő felfogása. A gödöllőiek az 1903. évtől kezdődően részt vettek Malonyay Dezső *A magyar nép művészete*, 1907-ben megjelent óriási gyűjtőmunkát igénylő munkájának előkészítésében, így nagyon közel kerültek a magyar parasztsághoz, a népművészethez, a népi monda és mese világához. Munkáikban korábbi néprajzkutatók gyűjtéseit is felhasználták. Találunk például Körösfői-Kriesch Aladár vázlatai között Reguly Antal gyűjtéséből felhasznált elemeket is. Művészetükben tudatosan törekedtek a nemzeti művészet és népművészet egységének hangsúlyozására, amit elsősorban a mondák ábrázolt személyeinek ruházatán figyelhetünk meg, a gödöllői művésztelep alkotóinak ezekben az években készült munkáin. A őseredet monda ábrázolásánál gödöllőiek munkáit a nemzeti művészet és a népművészet tudatos összekapcsolása jellemezte. A nemzeti stílus kialakításának törekvéseként történelmi téma ábrázolásánál a néphagyományt a nemzeti hagyományba emelték.

Nagy Sándor: Hunor és Magor. Sgraffito-terv a veszprémi színház homlokzatához, 1907–1908
Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém

A Veszprémi Petőfi Színház homlokzata

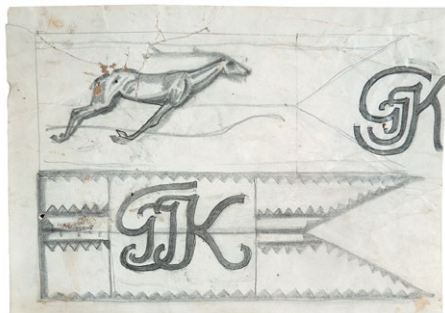
A csodaszarvas üldözését láthatjuk Nagy Sándor (1869–1950) sgraffito tervén, ahol Hunor és Magor öltözkéiben a magyar népviselet elemeit figyelhetjük meg. A párdúcubor, amely már a 19. századi ábrázolásokon is jelen van a távoli, keleti eredetre utal. Arany háttér előtt, erős kontrákkal hangsúlyozottan stilizált fák mellett fut az üldözött szarvas. A lovak mozgását és Hunor és Magor testhelyze-

tét tekintve, éppen az üldözés egy pillanatát látjuk. A kompozíció alján, a stilizált virágok sora a népművészeti hímzésekre emlékeztet. A 19. század romantikus és historizáló művészetében gyakran megfogalmazott téma itt a gödöllői művésztelepre jellemző szecessziós átírásban jelenik meg. A mesék birodalmába vezet őstörténetünk mondavilágként való megjelenítése.

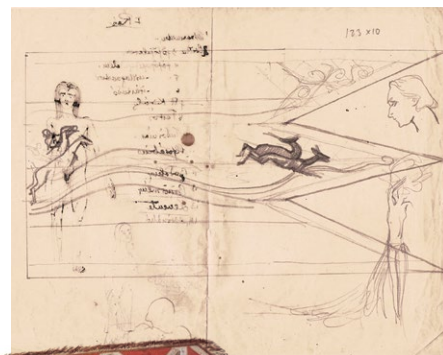
Nagy Sándor művészetében, az 1920-as években is találkozunk a csodaszarvas üzésének témaválasztásával. A Gödöllői Iparos Ifjúsági Önképzőkör zászlaján és az Országos Cserkészszázlón is az őseredet monda e jelenetét használja fel. Feltételezzük, hogy Nagy Sándor ötlete alapján volt az 1933-ban Gödöllőn rendezett jamboree jelképe a csodaszarvas.

Nagy Sándor: GIK (Gödöllői Iparos Ifjúsági Önképzőkör)
Zászlaja, 1924 után
Gödöllői Városi Múzeum

Nagy Sándor: GIK (Gödöllői Iparos Ifjúsági Önképzőkör)
Zászlajának vázlata, 1924 után
Nagy Sándor-ház, Gödöllő

Nagy Sándor:
Terv az Országos
Cserkészzászlóhoz,
1927 előtt
Nagy Sándor-ház,
Gödöllő

Nagy Sándor:
Országos cserkészzászló,
1927
Magyar Nemzeti Múzeum,
Történelmi Tár, Textilgyűjtemény

Nagy Sándor: Vázlat a gödöllői premontrei perjelség
kápolnájának üvegfestményéhez, 1927 előtt
Nagy Sándor-ház, Gödöllő

Egészen újszerű Nagy Sándor csodaszarvas legendájának megfogalmazása a gödöllői premontrei perjelség kápolnájának üvegfestményéhez készült tervén. A premontreiek a trianoni új országhatárok kijelölése után a felvidéki Jászórról települtek Gödöllőre, és itt találtak új otthonra. Nagy Sándor a csodaszarvas új haza keresését jeleníti meg, ahol a kompozíció felső- középső részéről kiáradó Szentlélek segítségével, az ószövetségi Genezis négy folyamának forrásához vezeteti Hunort és Magort a szarvas, ahol megtalálják az élet forrását.

A csodaszarvas legendájában a következő jelenet a Nőrablás, amelyet Székely Bertalan szintén Arany János Buda halála című eposza alapján jelenít meg, mind a Vajdahunyad várához készült, mind pedig a Halászbástyához készült vázlatain. A gödöllői művészek munkái között ezt a témát jelenleg még nem azonosítottuk.

Székely Bertalan:
Falfestmény
a vajdahunyadi
várkastély részére.
Nőrablás. 1900–1902
Magyar Nemzeti Galéria,
Grafikai Osztály

Arany János sorai kicsit talán tompítják az ábrázolás tragédiáját, és előrevetítik a *Jelenet az ősmagyarok életéből* című kompozíciók kellemes és családias hangulatát.

*Haj vitézek! haj élébe!
Kiki egyet az ölébe!
Vigyük haza asszonyunkat;
Fujja felszél a nyomunkat.*

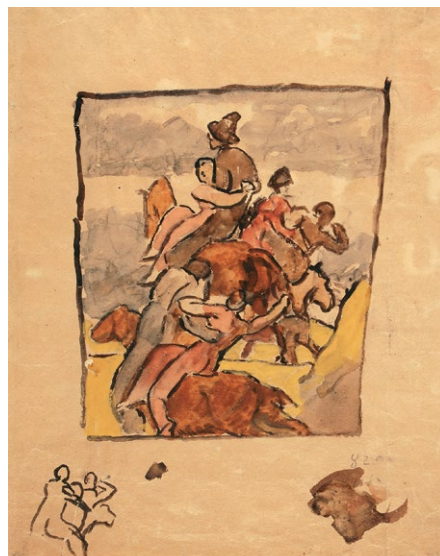
*Sarkantyúba lovat vesznek,
Kantárszárat megeresztnék;
A leányság bent, a körbe' –
Mind a körbe', sok az ölbe'.*

*Nagy sikoltás erre támad,
Futna széjjel a leányhad;
Elől tűzbe, hátul vízbe,
Mindenkép jut férfi kézbe.*

*Tündér-lyányok ott eltűntek,
Szárnyuk lévén elrepültek;
De a többi hova legyen?
Földbe bújjon? elsülyedjen?...*

*Abbul immár nincsen semmi:
Szűzi daccal tündér lenni;
Vágtat a ló, és a puszta
Nagy üres éj hallgat osztán.*

Arany János: Buda halála. Hatodik ének.
Rege a csodaszarvasról. 41–45. versszak.

Székely Bertalan: Vázlat a halászbástyai freskóhoz.
Nőrablás, 1906
Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai Osztály

Székely Bertalan utolsó nagy falkép-terve 1901–1907-ben a Halászbástyára tervezett, de el nem készült, Szent István emlékének szánt mauzóleum falait díszítette volna. A Halászbástya díszítését Schulek Ferenc mint építész, Stróbl Alajos mint szobrász, és Székely Bertalan mint festőművész együttesen tervezték meg. A tervek alapján a mű, mint egy összművészeti alkotás, a magyar nemzeti gondolat, a hivatalos politikai ideológia képzőművészeti megvalósulása lett volna.

Székely Bertalan: Jelenet az ősmagyarok életéből, 1900–1902
Magyar Nemzeti Galéria,
Grafikai Osztály

A falképeken a mester hasonló témát dolgoz fel, mint a vajdahunyadi várhoz készült terveken. Az eredetmondát és Szent István király életéből vett jeleneteket találhatunk Székely Bertalan ide készült tervei között. Árpád és Szent István kultusza az őseredet mondához hasonlóan, a 19. század első felében élt virágkora után, a millenniumi ünnepségek kapcsán került ismét előtérbe.

Székely vázlatkönyvében talált rajzok tematikája alapján itt az eredetmonda a nőrablás témájával kezdődik, majd helyet kap Árpád és a honfoglalás köre (*Átkelés a Dnyeperen, Az új haza, Árpád pajzsra emelése*). Nagy hangsúlyt kap Szent István megkoronázása és az államalapítás, valamint a szent király életével kapcsolatos jelenetek sora.

A meg nem valósult freskó-tervekről, vázlatrajzokról és a tematikáról bővebben

olvashatunk Basics Beatrix, Hessky Orsolya és Szőke Annamária ide vonatkozó tanulmányaiban.

Székely követve tovább az Arany eposzban leírt csodaszarvas legenda kronológiáját, a következőkben az ősmagyarok mindennapjait ábrázolja. A nőrablás utáni életet így írja le Arany János eposzában:

*Büszke lyányok ott idővel
Megbékéltek asszony-fővel;
Haza többé nem készültek;
Engesztelni fiat szültek.*

*Tó szigetje édes honná,
Sátoruk lőn szép otthonná,
Ágyok áldott nyugalomná:
Nincs egyéb, mi őket vonná.*

Arany János: Buda halála. Hatodik ének.
Rege a csodaszarvasról. 49–50. versszak.

Nagy Sándor: Jelenetek az ősmagyarok életéből (részlet)
Nagy Sándor-ház, Gödöllő

Érdekes párhuzam a Székely Bertalan vázlatának kompozíciós elrendezéséhez hasonló, a kiállítás előkészítésének eredményeként azonosított Nagy Sándor vázlat, ami szintén faldíszítéshez készülhetett, a rajta megfigyelhető épületesztásokat tekintve. Hogy milyen épülethez szánták, ki lehetett a megrendelő, ezt egyelőre nem tudni.

A 19. század nemzeti történelmi festészetnek új, kedvelt témája volt Attila (Etele). A korban forgatott történetírók művei nyomán a magyar múlt részének tekintették a hun időköt. A 19. és 20. század fordulójának történelem kutatása már inkább azon az állásponton volt, hogy a magyarok nem a hunok leszármazottjai, ennek ellenére a témakör – különösen hivatalos megbízások útján – tovább élt.

Székely Bertalan őseredet mondakört feldolgozó freskóterveivel szinte egy időben ké-

szültek tanítványának, Körösfői-Kriesch Aladárnak az Attila mondakört feldolgozó terveit. A korai években a mester, Székely Bertalan hatása mutatkozik meg művei kompozíciós elrendezésében. A mester hatását nyomon követhetjük Körösfői-Kriesch-nek az Országház vadásztermébe készült vázlatain is.

Székely Bertalan 19. századi történelmi festészetünk útját járja végig, a nemzeti művészet minden műfajban iskolát teremtve. Körösfői-Kriesch Aladár az ő tanítványaként örökölte a nemzeti művészet 19. századi eszméjét, műfajait, témáit, ábrázolás típusait, nemesi-polgári nemzetképét. Ezek jellemzik Gödöllő előtti munkáit, de forrásai is a nemzeti művészetet megújító törekvésének. Körösfői-Kriesch munkáiban végigkövethetjük a történelmi nemzetfelfogástól a népi felfogásig vezető utat. Egy előző kor színvonalasan elsajátított hagyományait levette jutott el a népi hagyományokra alapozott nemzeti stílushoz. Indulásakor azonban még a nemzeti művészet 19. századi műfajai, témái és eszközei álltak rendelkezésére, azok voltak a példaképei. Így foglalja össze Gellér Katalin és Keserü Katalin – a mai napig is a kutatások alapjául szolgáló gödöllői művésztelepről szóló könyvében – Székely Bertalan és Körösfői-Kriesch Aladár művészeti kapcsolódását.

Az 1902-ben elkészült Országház Vadásztermének díszítésével bízzák meg Körösfői-

Kriescht. A két egymással szemben elhelyezkedő falfelület egyikére a *Bölny vadászat* című képet, amelynek alcíme: *Attila megmenti Budát*, a másik oldalra a *Balatosi halászat* a XV. században című szintén történelmi falfestményt tervezi.

Attila hun király és bátyja, Buda, Hunor és Magor leszármazottjai. Buda a békeszerető király felajánlja öccsének, Attilának, aki erős, harcra született hadvezér, hogy a már megtalált hazában, a békében-bőségben élő népnek együtt legyenek bölcs királyai. Attila elfogadja a feladatot, de vérmérsékletbeli különbségük minden döntésükben megmutatkozik. Attila hadat gyűjt maga mellé és hadgyakorlatokat végeznek. Attila fizikai erőfölénye, ügyessége a vadászatokon is megmutatkozik. Egy vadászaton bátyja bajba kerül. Attila, bár kicsit elgondolkodik azon, hogy megmentse-e testvérét, végül segítségére siet. Az ábrázoláson, nyomon követhetjük Arany János művének hatását.

Az Országház falképe: Bölny vadászat, 1902

*Látnál bika bölnyét – vele mind a farka –
Rohanni hol egyik, hol a más oldalba;
Remegni közepén szép jávor ünöket –
Nem annyira éri ott a zsvajj öket.*

*Szóla Etel mostan: „Bátya! ne felejkezz’ –
Gímekből amoda könnyű vadat ejthetsz.”
Eszmélt Buda erre: nekihaztá ménjét,
Távoldad az öccse követte személyét.*

....

*Dámvadat ejthetne s gímet Buda könnyen;
Szégyelli Eteletől, hogy azokra menjen,
Előbbi szavának érezte fulánkját:
Viszi bölnyhadra jó fegyveres lángját.*

....

*Etele jól látá Buda nagy veszélyét,
Legközelebb is volt, hogy nyujtsa segélyét.*

*De szörnyű jelenség, rút ördögi Ármány,
Ott terme, király és öccse közé állván,
Torony módra meredt a bajnok elébe,
Irtózatos annak, szemlélni, a képe*

...

*Akkor, mint nap előtt holló hamar elmén,
Röppen el egy árnyék Etel igaz lelkén:
Nem volna-e bátyját jobb hagyni halálra,
Mint hagyni türelmét örökös próbára.*

....

*Még jókor a bátyját megvédeni ért el,
Típorni az állat most akará térdel,
Miatán, vérszagtól az egekre síván,
Érlette a bosszút, melyet állni kíván.*

*Egy kopjadőfessel a bika lerogyant,
Feketen a vére nagy erővel buggyant;
Megtörlik a többi futtába’ halálán,
Mint parti sörényes habok egymás vállán.*

Arany János: Buda halála. Nyolcadik ének.
Etele álmot lát. 40–55. versszak.

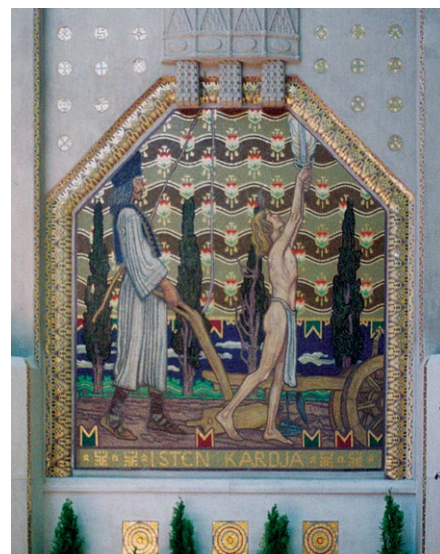
Körösői-Kriesch Aladár *Attila megmenti Budát* című munkáját még a gödöllői kor-szak előttinek tekintjük. A mester, Székely Bertalan hatását láthatjuk a művön. Nem találkozunk ezen az ábrázoláson a későbbi évekre jellemző stílris historizálással és népi díszítőmotívumokkal sem. A következő évek néprajzi gyűjtőmunkája, a hun származásról szóló erdélyi néphagyomány megismerése után Körösői-Kriesch arra törekszik, hogy az ősidők történelmét emlékezetében – és feltételezése szerint viseletében is – őrző nép művészetét visszavetítse az ősidőkbe, és ennek segítségével ábrázolja a régi időköt.

A velencei magyar pavilon homlokzati mozaikjai, 1909. Aquileia ostroma, Isten kardja

A hun-magyar azonosság elméletével Attila király bevonult a magyar előtörténetbe, illetve a mitológiába. A világtörténeti jelentőségű személy alkalmas volt arra is, hogy a külföldre szánt reprezentatív alkotások, így a velencei magyar kiállítási csarnok díszítésének alakja legyen. Attila hun király ábrázolása mindig a kelet és nyugat közötti kapcsolat hangsúlyozásaként jelenik meg a magyar művészetben.

Körösői-Kriesch Aladár a velencei magyar pavilon homlokzati mozaikjait az *Isten kardja* és *Aquileia ostroma* című jelenetekkel díszíti. A mozaikot a középkori miniatúr-

rákhoz hasonló, historizáló képszerkezet az elő- és háttér hullámzó csíkjai és szőnyegszerű mustrái teszik síkszerűvé. Az *Aquileia ostroma* című mozaikon Attila hatalmas, a gólyák röptéből jóslatot olvasó alakja az idegen városon győző uralkodót mutatja be. Körösői-Kriesch az arany mozaikháttér mustráit és Attila öltözetét stilizált népi díszítőmotívumokból alkotta meg. Az Attila mögött álló szűrös parasztember figurája is historizáló: a festő korában élő népviselettel Attila mellett állva, annak ősi voltát jelzi. Az *Isten kardja* című jelenetnél, az *Aquileia ostromával* megegyező jegyeket viselő háttéri környezetben, egy szántó, paraszti öltözetű kucsmás férfit látunk, aki előtt fiatal nyurga fiú lép, maga elé tartva a megtalált kardot.

Míg a Velence ostromáról nem olvashatunk Arany János Buda halála című művében, az Isten kardjának megtalálási jelenetét feldolgozza több más, a csodásan megtalált karddal kapcsolatos eseménnyel együtt.

A velencei magyar pavilon homlokzati üvegfestményénél Körösői-Kriesch Aladár erősen stilizáló és absztraháló stílusával szemben Nagy Sándornál finom részleteket figyelhetünk meg.

Az *Attila lakomája* üvegfestmény terv a velencei magyar pavilon homlokzatára készült, az elkészült üvegfestmény jelenleg lappang, nincs hír arról, hogy elpusztult volna a II. világháborúban, így van remény arra, hogy előkerülhet.

Nagy Sándor: Attila lakomája. Üveglaklertev. 1908 előtt. Nagy Sándor ház, Gödöllő

Az öt részből komponált üvegfestmény a központi részben trónusán Attila ül, mellette kisfia Aladár. Attila fából faragott palotában, fából faragott trónusán ül, fakupából iszik. Hátterben dunántúli és erdélyi népi, fából készült épületi elemek és kopjafa díszek láthatók, amelyeket Nagy Sándor népművészeti célú gyűjtéseiből merített. Attilától jobbra fiatal nő áll, a kalotaszegi népviseletre jellemző muszujt visel, tálcán italt hoz a lakomához. Attila bal felőli oldalán egy kék ruhás hosszú szőke hajú nő fonalat fon, személyében Attila feleségét, Ildikót azonosíthatjuk. Attila lakomáján a trón előtti részen a vendégek, követek és királyok ülnek az asztalok körül, akik között modellként azonosíthatjuk a gödöllői művésztsársat, Körösfői-Kriesch Aladárt is. Az ábrázolásnál a népi elemek felhasználása mellett Nagy Sándor követi a történeti leírásokat, így elsősorban Priszkosz rétort, aki Tacitus követeként járt Attila udvarában és leírta az ott látott lakomát, a lakomán részt vevő vendégeket. Priszkosz rétort leírásaira támaszkodik Ipolyi Arnold is a Magyar Mythológia című könyvben, amelyet *Attila lakomájának* ábrázolásánál Than Mór szintén felhasznál a budapesti Vigadó büféjének kifestésénél (1870) is. A két ábrázolás, kompozícióját tekintve, Ipolyi leírása mellett a közös irodalmi alap – Arany Buda

Than Mór: Attila lakomája, 1870
Magyar Nemzeti Galéria, Festészeti Osztály

halála című eposza – miatt is nagy hasonlóságot mutat. Than művén is a közepén trónusán ülő király mellett kisfia Aladár ül, körül a vendégek sokasága. Az épület és a ruházatok ábrázolásánál viszont érzékelhetjük azt a különbséget, ami a gödöllőiek népművészeti hagyományának a nemzeti művészetbe való beemelési szándékával magyarázható. Than Mór művén egy régi nemesi nagyúri épületbelső ábrázolással találkozhatunk, az ábrázolt személyek régies főúri ruhákat viselnek, ellentétben Nagy Sándor megfogalmazásával.

Attila palotáját így írja le Arany János a Buda halálában:

Először Attila feleségének Ildikónak a palotájáról olvashatunk, amelyből Attila lakhelye függőhíddal közelíthető meg, így ez is látszik a palotáról készült műveken:

*Mindez csuda művel remeken alkotva,
Vésű hegye által virágzik a holt fa,
Hajt levelet, lombot, de nem úgy, mint hajdan,
Idegen sok színre van festve olajban.*

*Vérpiros a zöldje, arany a virága,
Sziszegő sárkánnyá fonódik az ága,
Zöld madarak közte hallgatva megülnek,
Madárszavú csengők ahelyett csendülnek*

*Középiütt nagy dombon Etele hajléka,
Fedi a legcsúcsát ős Turul árnyéka,
Emelinti roppant szárnyát repülőre,
Aranybul egészen, verte ki szerzője.*

*Oszlopok a sátor-mennyezetig folynak,
Indázva hol erre, hol arra hajolnak,
Aranylemez a fát csillogva borítja,
Közte nehéz bársony' dagadó kárpitja.*

....

*Jár sokaság ki s bé, valahol csak járhat,
Pezseg a nép szerte s ló, a nemes állat;
Az egész egy főnek fordul akaratián:
Mint Etele kedvén, esze gondolatján.*

*Lakozás egy hétig vala most, nagy ünnep:
Reggel, az új karddal, áldozat Istennek,
Azután hős torna, befejezve torral,
Este kemény vívás a bajnoki borral.*

*Háromszoros ünnep öröme gyűlt összes:
Etele mén hadba: búcsúpohár lesz e;
Meg az Istenkardnak vagyon avatása;
Idvező követek fényes fogadása.*

*Jöttek vala, messze Ázsia-szélekről,
Követek nagy számmal atyafi népektől,
Valakik a hümmal egy fej alá tartanak,
Lakói a tenger- és az Etel-partnak.*

Arany János: Buda halála. Tizedik ének.
Etele hadba mén. 72–80. versszak.

Nagy Sándor: Attila palotája, 1908
Nagy Sándor-ház, Gödöllő

A magyar nép keleti eredete foglalkoztatta Nagy Sándort. Keleti gyökerekre ismerhetünk az Attila palotáját ábrázoló rézkarcon is. A keleti eredet és a népművészeti emlékek közötti kapcsolat hitében osztozott Nagy Sándor is, aki lehetségesnek tartotta Attila fapalotás városának rekonstruálását a dunántúli porták faoszlopai és az erdélyi temetők fejfái nyomán. A fából készült palota díszes tetődíszével megjelenik az *Attila hazatérése vadászatról* című kárpiton is, amelynek olajvázlatát mutatjuk be a kiállításon:

Nagy Sándor: Attila hazatérése vadászatról. Kárpitterv. 1909 előtt
Gödöllői Városi Múzeum

Egy életképet láthatunk. Attila díszes kíséretével megérkezik. A kép középterében egyenes tartással ül párdubórral fedett, fegyelmezett, gyönyörű pej lován. Őt közvetlenül követi három hosszú hajú, fehér lobogó fátylat viselő fiatal nő. Mellettük fiatal férfi áll, kezén ülő sólymokkal. Mögöttük lóháton ülő, fejdíszes, mentét viselő férfiak sora. A hazatérőket egy szakállas népi hímszerű szűrre emlékeztető felsőruhát viselő férfi fogadja. Háttérben a fenti rézkarcról ismerős palota, amely előtt jól láthatóak a magyar népi faragványokra emlékeztető motívumok. A kárpitterv bordúrjén, ami szűr-motívumokból áll, fent egy szűrt viselő kalapos férfit, alatta egy csikósról emlékeztető fiatal férfit láthatunk a stilizált növényi ornamensek között.

Az *Attila hazatérése vadászatról* a népi építkezés elemeiből rekonstruált képzeletbeli palotáival, a népiből archaizált viseleteivel egységesebb képet mutat. A népművészet elemeinek felhasználása – e pompás fejedelmi udvar s felvonulás – historizálás, a magyarok múltjának meghosszabbítása e hazában.

A gödöllőieknél Attila megjelenítése a magyarok és a nyugati kultúra kapcsolatának jelképeként jelenik meg. Ilyen értelemben kaptak szerepet ezek a témák a velenicei magyar pavilon homlokzatán 1909-ben, és ezt a feladatot töltötte be Nagy Sándor

1917–18-ban elkészült temesvári papnevelde Nyolc boldogság című üvegfestménye egyikén, amelynek címe: Attila találkozása Nagy Szent Leó pápával.

Arany János Buda halála című eposzában az Attila megmenti Budát jelenet után olvashatunk a két asszony, Gyöngyvér, Buda felesége és Ildikó, Attila felesége közötti nézeteltérésről, ami kihatott a férfiek későbbi, egymáshoz való viszonyára is. Ildikó szépségéről több ízben olvashatunk Aranyánál, a szelíd, gyermek nélküli Gyöngyvér, Ildikó kislány Aladár iránti rajongása, féltékenysége többször ingerli Ildikót fölényeskedésre.

*Im azalatt Gyöngyvér s Ilda között ujság,
Történt, semmi okon, csuda háborúság,
Mindentegyek a solymát gilice madárra
Egyszerre bocsátá levegő utjára.*

*Buda királynénak szépen eredt solyma,
Mint ha idegről lőtt nyíl vesszeje volna;
De nem úgy a másík: ez alig hogy vesz részt,
Gyöngyvér madarának esik ereszkedvést.*

*Üzi, el is fogja odafenn körmével,
Szórja meleg tollát csepegő friss vérrrel,
Hallani vijjogást; a csata nem látszik:
Fényes levegőn egy pontocska cikázik.
.....*

*Ilda, kaján Hilda, kegyetlen Krimhilda!
Solymomat a solymod íme legyilkolta;
Ám nézd:” – s odatartá. De öccse kacagván
Küüte kezéből s szólt, rája tapodván:*

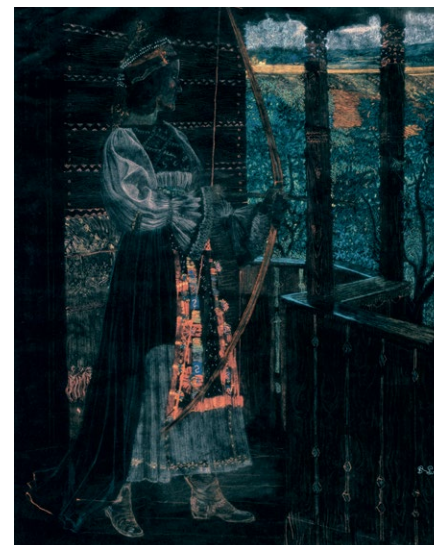
*„Madarat madárér” adhatok én százat:
Ennyi csekélységen zajt ütni gyalázat!
Pítha! kinek egy csöpp esze van, nem tenné.”
Nem csendesül a fejedelemné:*

*„Kell is nekem, így szól, madarad, ha ezet,
Drága „Turul” solymom újra nem éleszted!
Mert se fiam nem volt, se szeretett lányom:
Ez az egy madár volt – e sincs! – a világon.”*

*Lobbot ezen arca vete Ildikónak,
Szép homloka tetszett vérrel elegy hónak:
„Ne sikoltozz, örült! – éles szava csenge –
Nem vagy mai gyermek, se leányzó gyenge.”*

*„Sohse vénezz engem! – szólt erre Budané –
Halkabban előttem, kegyelem-királyné!
Azt se’ tudom, mellyőnk korosabb egy nappal!
Vagy azt se’: magánál ki beszél rútabbal!”*

Arany János: Buda halála. Nyolcadik ének. Etele álmod lát. 58–66. versszak.

Nagy Sándor: Gyöngyvér
Magyar Nemzeti Galéria

Gyöngyvér az *Attila palotája* és az *Attila lakomája* című művekhez hasonló népi faragásos épületben jelenik meg. Válogottan szép ruházata kalotaszegi népviselet. Az épület nyitott teraszán áll, mögötte népi szőttes fedi hosszan a falat. Íját egy fagerendához támasztja. Az épületből kiláthatunk a szép zöldellő tájra, amely Gyöngyvér otthonát, környezetét hivatott bemutatni. Érdekes, hogy míg a békekedvelő szelíd Gyöngyvér ábrázolásánál fejedelmi jelvényként fegyvert, egy íjat, láthatunk, addig Ildikónál a kezén ülő sólymokkal utal fejedelmi előkelőségére Nagy Sándor.

Nagy Sándor: Ildikó gobelin-terv, 1909 előtt
Gödöllői Városi Múzeum

Ildikó ábrázolásával Nagy Sándornak a velencei magyar pavilonhoz készített homlokzati üvegfestményén kívül 1909-ben készített gobelinjén találkozunk. Ildikó fenségesen áll, testét szemben, arcát elfordítva láthatjuk, váll fölé emelt kezében egy-egy sólyom ül. Hosszú, befont haja csillagdíszes arany fejdísz alá van feltűzve. Piros, kalotaszegi öltözékben láthatjuk, amelyen hangsúlyt kap a viseletre jellemző muszuj. Derekán átvetve egy tegez azonosíthatunk, ami utal az nyíllal és íjjal való cselekvés készségére. Mind az íj használat, mind a sólyom ebben az

esetben is fejedelmi jelkép Nagy Sándor alkotásán. Ildikó alakját óriás stilizált virágfejek veszik körül, amelyek népi varrattasokra emlékeztetnek. Erre a megjelenítésre leginkább Arany János következő szavai illenek:

*Ildikó azonban feljőve, mint hajnal,
Rózsza teyles képpel, szőke arany hajjal;
Jőve napkeletről, hol a hajnal támad;
Fénye, vidámsága Etele urának.*

Arany János Buda halála. Ötödik ének.
Folytatás. 1. versszak.

De a Buda halála című eposzban Arany János leírja Ildikó korábbi éltének fájdalmas voltát és bosszújának tervét szeretett első férje halála megtorlására, ami más képet fest Ildikóról, mint amit a gobelinterről ismerünk:

*De találtam nagynak, Etelét nemesnek,
Szigfrid után akit szeretve szeressek;
Asszonyi szívem már vele boldog volna,
Ne lenne szerelmem régi koporsója.*

*Bosszúmat Etele becsületes haddal,
Tudom meg is állná; nem akarom azzal!
Akarom ál színben, lépze ide csalva,
Véres tetemöket rúttítani halva.*

*Vagy Gunther, az átnok, szép harcon elessék?
Gernotnak Odinho' gaz lelke vitessék?
Hágen, ki orozva döfte uram' hátul,
Tisztevel kimúljon, Etele karjátul?*

*Nem, Rajna királya két drága fivérem!
Nem Hágen! a díjat én igazán mérem:
Valamint a bűn volt, legyen az is undok
S vesszenek árulva, mind a Nibelungok!*

*Poharukban vérré a lakoma váljon,
Vendégágyba' ki hál, koporsóba háljon',
Bizodalmas hajlék éjszaka lobbanva,
Férjem gyilkosait temesse be hamva.*

*Jer, jer kicsi szolgálóm: ezt még te nem érted,
Csak játszol a karddal, övezni kísérted;
Majd, ha király lésszesz... Veled együtt, hosszú
Feledés árnyékán, nőjön fel a bosszu.*

Arany János: Buda halála. Kilencedik ének.
Isten kardja. 47–52. versszak.

Erre az itt jellemzett Ildikóra jobban illik Nagy Sándor egy korábbi gobelinterve, ami szintén a fent említett kárpithoz készült.

A gobelin korábbi vázlatán mozgalmas jelenetet láthatunk Ildikó megjelenítésén. Vágtató ló hátán ül, ruházata, tegeze és haja messze libben. Testétől messzire felfelé nyújtott kezében tartja sólymait. A kárpit bordűrjében Hun leány felirat.

Nagy Sándor: Hun(n) leány kárpiterv, 1909 előtt
Nagy Sándor ház, Gödöllő

A magyarok őstörténetében többször is szerepel fehér ló. Konkrét megjelenésével Arany János Buda halála című művében találkozhatunk, amikor áldozati állatként jelenik meg a gyönyörű, hibátlan paripa:

*Akkoron áldozni, vér-esküre mentek
Buda, Etel, és a többi tanács-redek;
Áll vala udvarban megrakva nagy oltár
Feltűzve a szent kard legtetéjén volt már.*

*Onnan imás szókkal Torda levette,
Előbb Buda karján ereit pedzette,
Aztán Etelének szögé hegye fényét
Vére ugyan verte a gyula edényét*

Majd tiszta fehér mént, kin nem vala szeplő,
Kántár soha nem tört, nem nyugózta gyeplő, -
Ilyen lovat ólból pányván kivezettek,
Onnan, hol az oltár szent állati ettek.

Kardját az öreg pap kés módra fonáku
Markolva döfő, hol rengő szügyi tágul,
Messze kirántotta szablyával a vérét;
Bíbor szalag oztán tarkázta fehérét.

Arany János: Buda halála. Első ének. Buda király megosztja öccsével az uralkodást. 26–29. versszak.

Egy ilyen áldozati szertartást láthatunk Körösfői-Kriesch Aladár *A fehér ló mondája* című művében.

A kép címe *A fehér ló feláldozása* lehetne inkább. A kép bal oldalán az áldozatot bemutató fehér ruhás egyházi személy, kezét imára emeli, mellette az oltár, egy fehér ál-

Körösfői-Kriesch Aladár:
A fehér ló mondája, 1916
Gödöllői Városi Múzeum

dozati kő. Mögötte fekete ruhás férfiak maguk előtt tartják az áldozat bemutatására előkészített kardot. Előttük nyurga vonalszerű fa, amelynek lombja a büszkén sétáló fehér lóra irányítja tekintetünket. A ló egy félkörívben álló embercsoport előtt halad el. A tömegben megkülönböztethetünk sámánt, gyertyát tartó embereket. A körív felénk eső részén a pap körül térdelő férfiak, egy anya gyermekével, mögöttük pedig szűrben álló népi figura és nemesi öltözetű ember áll. A fehér ló áldozatának jelenete nagyon színpadias. Kompozíciós felépítésében *Vízkelety Béla: Pusztaszeri gyűlés* című, 1862-ben készült litográfiájára hasonlít, amit Veszprémi Nóra közöl az általam felhasználott tanulmányának 301. oldalán.

Körösfői-Kriesch Aladár 1916-ban készült festményén megfigyelhető mestere, Székely Bertalan és a 19. század második

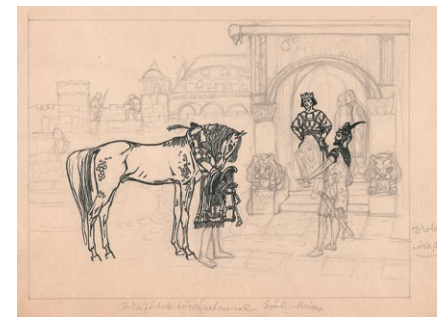
Vízkelety Béla: Pusztaszeri gyűlés, 1862
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok

felének történelmi festészetére jellemző historizáló szemlélet, de stílusjegyeiben, vonalvezetésében már mindenképpen a szecesszió jellemzőit figyelhetjük meg.

A magyar mondakörben a fehér ló többször is jelen van. Elsősorban, mint áldozati állat, de a Képes Krónikából ismeretes *A fehér ló mondája*, amely a magyarok bejövételéhez, Árpád vezérhez és nemeseihez kapcsolódik. A monda szerint, az Attila után uralkodó Svatopluk szláv fejedelemnek a honfoglaló Árpádék egy fehér lovat ajándékoztak. A király megörült az ajándéknak, és nagylelkűen adott érte földet, fűvet, vizet, amennyit csak akarnak. Ezek után a magyarok Árpád vezetésével elfoglalták Svatopluktól azt a területet, amit ily módon megvásároltak tekintettek az ajándékba adott fehér ló által. Erre a mondára is találunk ábrázolást

a gödöllői művésztelep anyagában, hiszen Nagy Sándor egy vázlatán a fehér ló ajándékozási jelenetét azonosíthatjuk, a Képes Krónika idevonatkozó jelenete alapján. A rajzon egy uralkodói épített környezetben, oroszlanos kapuzat előtt álló királyi koronás előkelő ruhát viselő férfit látunk, akit két a magyar népművészetből ismert motívumokkal díszített ruházatban, párdúcborral fedett vállal, a gödöllőieknél az ősmagyarokra jellemző viseletben ábrázol Nagy Sándor. A kép középpontjában elhelyezkedő férfi egy hangsúlyozottan szép fehér paripát vezet, melyet a két férfi kézmozdulatai alapján felajánlanak a királyi öltözetű embernek.

A gödöllői művésztelep eredetmonda feldolgozásainál elsősorban a hun mondakört jelenítik meg. Munkáinkban csak elvétve találkozunk a honfoglaláshoz kapcsolódó

Nagy Sándor: A fehér ló mondája
Nagy Sándor-ház, Gödöllő

jelenetekkel. A vizsgált anyagban nem mutatunk be Attila király későbbi feleségével, Rékával és fiával, Csabával kapcsolatos ábrázolásokat, annak ellenére, hogy az erdélyi néphagyomány őket vallja magáénak, és éppen ennek a néphagyománynak köszönhetően jelenik meg Körösfői-Kriesch és Nagy Sándor művészetében(,) a hun mondakör, melynek népi motívumai erdélyi eredetűek, annak ellenére, hogy Attila történeti feleségével, Ildikóval és Aladár nevű kislukkal nem köthetőek erdélyi hagyományokhoz.

Fontosabb a gödöllőiek ábrázolásában a történetek történelmi és földrajzi pontosságánál az a jelentés, ami a hun időkben, Attila korában a magyar nemzetet osztatlanul egynek, az egész néppel azonosnak tudta.

A gödöllői művésztelep alkotásait vizsgálva szőnyegterveket is bemutattunk az eredetmonda, a magyar mondavilág elemzésekor. A gödöllőiek azon célkitűzése, amely az iparművészet megújítása volt, és amelyhez a nemzeti művészet és a népművészet azonosítását is programként tekintették, itt hozott igazán eredményeket.

A fentebb bemutatott művek nagy része az iparművészethez, ezen belül is a faldí-

szító, monumentális művészethez tartozik. Ebben a művészeti ágban találoztunk falfestményekkel, üvegfestményekkel, ezek a technikák a 19. század végén reneszánszkat éltek, és igazi iparművészeti mivoltukban éppen a gödöllőiek alkotásaiban jelentek meg a huszadik század elején. A faldíszító művészetben a középkori technikák felelevenítése mellett népnevelési szándék is volt, amelyet Körösfői-Kriesch Aladár egy levelében így fogalmazott: „A képtárba elmehet egy szegény ember is, de a jó kép mégis csak a gazdag ember tulajdona – holott a jól alkalmazott monumentális művészet sokkal inkább lehet mindenkié.” (Magyar Nemzeti Galéria Adattár, ltsz. M. M. A. 1631/1920.) Ez az oktatási törekvés végigkíséri Körösfői-Kriesch Aladár és Nagy Sándor művészeti törekvéseit, ezeket mesterüktől Székely Bertalantól örökölték és adják tovább generációkon át. Hatását a mai napig érezhetjük növendékük, Körösfői-Kriesch Aladár monográfusa, Dénes Jenő oktatási tevékenysége nyomán, aki a Képzőművészeti Főiskola professzoraként falkép-restaurálást és festészeti technikákat tanított, folytatva a nagy elődök munkáját.

Felhasznált irodalom:

Arany János: Buda halála. Hún-rege. Budapest, 1977. Móra Könyvkiadó.

Első ének. Buda király megosztja öccsével az uralkodást. 26–29. versszak, 11. old.

Ötödik ének. Folytatás. 1. versszak, 34. old.

Hatodik ének. Rege a csodaszarvasról. 1. versszak, 43. old.

Hatodik ének. Rege a csodaszarvasról. 16. versszak, 45. old. 20–21. versszak, 46. old.

Hatodik ének. Rege a csodaszarvasról. 28. versszak, 47. old.

Hatodik ének. Rege a csodaszarvasról. 41–45. versszak, 49. old.

Hatodik ének. Rege a csodaszarvasról. 49–50. versszak, 50. old.

Nyolcadik ének. Etele álmod lát. 40–55. versszak, 66–68. old.

Nyolcadik ének. Etele álmod lát. 58–66. versszak, 68–69. old.

Kilencedik ének. Isten kardja. 47–52. versszak, 81–82. old.

Tizedik ének. Etele hadba mén. 72–80. versszak, 97–98. old.

Bakó Zsuzsanna:
Székely Bertalan (1835–1910).
Budapest, 1982. Képzőművészeti Kiadó

Gellér Katalin – Keserü Katalin:
A gödöllői művésztelep.
Budapest, 1987. Cégér Kiadó

Basics Beatrix: Az eredetmonda feldolgozásai Székely Bertalan és a „gödöllői iskolában”. In: Gödöllőiek, szentendreiek. Studia Comitatus 10. Szerkesztő: Ikvai Nándor. Szentendre, 1982. 51–70.

Hessky Orsolya: Székely Bertalan meg nem valósult freskóvázatai. In: Székely Bertalan (1835–1910) kiállítása. Budapest, 1999. Magyar Nemzeti Galéria. Sorozatszerkesztő: Nagy Ildikó. 59–64.

Ipolyi Arnold: Magyar Mythologia. Második kiadás. Budapest, 1929. Reprint. 2002.

A gödöllői művésztelep 1901–1920. Gödöllő, 2003. Szerkesztő: Gellér Katalin – G. Merva Mária – Óriné Nagy Cecília

Szöke Annamária: Székely Bertalan mennyezet-elmélete és mennyezet-tervei. Székely Bertalan Múteremház Füzetek IV., Szada, 2007.

Veszprémi Nóra: Nemzeti mitológiák. In: XIX. Nemzet és művészet. Kép és önkép. Budapest, 2011. Magyar Nemzeti Galéria. Sorozatszerkesztő: Jávora Anna, szerkesztők: Király Erzsébet, Róka Enikő, Veszprémi Nóra. 297–304.

Bakó Zsuzsanna: A továbbélő hagyomány. In: XIX. Nemzet és művészet. Kép és önkép. Budapest, 2011. Magyar Nemzeti Galéria. Sorozatszerkesztő: Jávora Anna, szerkesztők: Király Erzsébet, Róka Enikő, Veszprémi Nóra. 367–370.

A kiállított tárgyak jegyzéke:

Rövidítések:

ltsz.: leltári szám, j.: jelezve, j.: jobbra,
b.: balra, l.: lent, f.: fent, k.: középén,
mon.: monogram

Fotómásolatok a Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Osztályáról:

Székely Bertalan: Freskó tervezet
Vajdahunyad számára. A csodaszarvas.
tempera, papír 740 × 1120 mm, ltsz. 1915-353

Székely Bertalan: Falfestmény a vajda-
hunyadi várkastély részére. 1900–1902
tempera, papír, 270 × 390 mm, ltsz. 1955-5491

Székely Bertalan: Falfestmény
a vajdahunyadi várkastély részére.
Csodaszarvas. 1900–1902.
ceruza, tempera, karton, 355 × 520 mm, ltsz. 1939-3383

Székely Bertalan: Falfestmény a vajda-
hunyadi várkastély részére. Nőrablás.
1900–1902.
tempera, karton, 311 × 548 mm, ltsz. 1917-374

Székely Bertalan: Jelenet az ősmagyarok
életéből, 1900–1902.
gouche, karton, 390 × 745 mm, ltsz. F 72. 231

Székely Bertalan: Vázlat a halászbástyái
freskóhoz. Nőrablás, 1906
tempera, karton, 500 × 360 mm, ltsz. 1915-1213

Körösői-Kriesch Aladár: Vadászat.
A csodaszarvas, 1897
*akvarell, tempera, tus, 353 × 465 mm, j.b.l. KA 897,
ltsz. 1935-2805*

Nagy Sándor: Gyöngyvér
*pasztell, papír, 540 × 410 mm, j.j.l. mon.
ltsz. 1909-2909*

Fotómásolatok:

Nagy Sándor: Hunor és Magor.
Sgraffito-terv a veszprémi színház
homlokzatához, 1907–1908
*szén, kréta, tempera, karton, 6910 × 2470 mm
Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, ltsz. 91.8.1.*

Nagy Sándor: Attila lakomája.
Üvegablakterv, 1908
*karton, tempera, 265 × 530 cm
Nagy Sándor-ház, Gödöllő, ltsz. 468-472*

Nagy Sándor: Országos Cserkészszázló, 1927
*fehér ripszelyem alapon szövet és zsinór applikáció
valamint kézi hímzés, 136 × 235 cm
Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Társaság gyűjtemény
ltsz. T.1958.51*

Festmények, grafikák:

Körösői-Kriesch Aladár:
Vadászat a csodaszarvasra, 1897
*olaj, vászon, 57 × 72 cm, j.b.l. 897
Gödöllő Városi Múzeum, ltsz. 86.256.*

Körösői-Kriesch Aladár: A fehér ló
mondája, 1916
*olaj, vászon, 55 × 72 cm
j.b.l. mon. 916.
Gödöllő Városi Múzeum, ltsz. 86. 278.*

Körösői-Kriesch Aladár: Sámán dob
*ceruza, papír, 195 × 273 mm,
felirat j.f. Schaman dobja
Gödöllő Városi Múzeum, ltsz. 91. 39.*

Körösői-Kriesch Aladár:
Régi magyar fejkötő rajza
*ceruza, papír, 273 × 189 mm,
felirat: k.l. Fejkötő / Reguly A. gyűjtése
Gödöllő Városi Múzeum, ltsz. 91.40.*

Körösői-Kriesch Aladár:
Hangszer tanulmány
*ceruza, papír, 197 × 197 mm,
felirat: Reguly Antal gyűjtése
Gödöllő Városi Múzeum, ltsz. 99. 33.*

Nagy Sándor:
Székely Bertalan az iskolában
*akvarell, papír, 104 × 165 mm,
felirat j.l.: Székely Bertalan az iskolában
Dénes Jenő ajándéka,
Gödöllő Városi Múzeum, ltsz. 91.18.*

Nagy Sándor:
Vázlatlap faragott faoszloppal
*ceruza, papír, 380 × 185 mm
Nagy Sándor-ház, Gödöllő, ltsz. M. 824.*

Nagy Sándor: Dunántúli faragott oszlopok
*ceruza, papír, 210 × 174 mm
Nagy Sándor-ház, Gödöllő, ltsz. M. 831.*

Nagy Sándor: Vázlatlap díszesen faragott
fa építészeti elemmel
*ceruza, tus, papír, 188 × 230 mm
Nagy Sándor-ház, Gödöllő, ltsz. M. 833.*

Nagy Sándor: Dunántúli faragott
széktámlák I–III. 1903 előtt
*ceruza, tus, akvarell, papír,
103 × 169 mm, 170 × 208 mm, 209 × 169 mm
Nagy Sándor-ház, Gödöllő,
ltsz. M. 613., M. 614., M. 615.*

Nagy Sándor: Dunántúli faragott faoszlopok rajza, 1903 előtt

ceruza, papír, 211 × 175 mm

Nagy Sándor-ház, Gödöllő, ltsz. M. 622.

Nagy Sándor: Dunántúli faragott székek és faoszlopok rajza, 1903 előtt

ceruza, papír, 209 × 173 mm, felirat j.k. Gárdony

Nagy Sándor-ház, Gödöllő, ltsz. M. 616.

Nagy Sándor: Dunántúli faragott tornácoszlop rajza, 1903 előtt

ceruza, papír, 170 × 209 mm

Nagy Sándor-ház, Gödöllő, ltsz. M. 624.

Nagy Sándor: Dunántúli faragott faoszlopok rajza. 1903 előtt

ceruza, papír, 209 × 170 mm,

felirat a jobb oldali oszlopon: fehér, kék

Nagy Sándor-ház, Gödöllő, ltsz. M. 617.

Nagy Sándor: Dunántúli faragott faoszlopok rajza. 1903 előtt

ceruza, papír, 210 × 170 mm,

felirat l.k. Hát miféle szerkesztéssel jár?

Nagy Sándor-ház, Gödöllő, ltsz. M. 618.

Nagy Sándor: Dunántúli faragott faoszlopok és utcaajtó rajza. 1903 előtt

ceruza, tus, papír, 209 × 169 mm

Nagy Sándor-ház, Gödöllő, ltsz. M. 620.

Nagy Sándor: Göcseji ház oromzata (Milejegyházszög)

ceruza, tus, akvarell, papír, 180 × 208 mm,

felirat: épült 1864-ben

Nagy Sándor-ház, Gödöllő, ltsz. M. 608.

Nagy Sándor: A csodaszarvas üzése

ceruza, tus, papír, 220 × 270 mm

Nagy Sándor-ház, Gödöllő, ltsz. M. 830.

Nagy Sándor: Vázlat a veszprémi színház sgaffitójához, 1907–1908

ceruza, tus, papír, 290 × 440 mm

Nagy Sándor-ház, Gödöllő, ltsz. M. 827.

Nagy Sándor: Attila lakomája, 1908 előtt
Üvegablak-terv

ceruza, pausz, 230 × 344 mm

Nagy Sándor ház, Gödöllő, ltsz. M. 264. 3.

Nagy Sándor: Attila palotája

rézkaré, 140 × 215 mm (310 × 430 mm)

j.h.l. mon. 1908

felirat b.l. Attila palotája, j.l. Nagy Sándor

Nagy Sándor-ház, Gödöllő, ltsz. M. 823.

Nagy Sándor: Attila hazatérése vadásatról. Kárpiterv. 1909 előtt

olaj, vászon, 82 × 156 cm

Gödöllői Városi Múzeum, ltsz. 2009. 1.

Nagy Sándor: Hun(n) leány kárpiterv, 1909 előtt

ceruza, akvarell, papír, 443 × 289 mm

Nagy Sándor ház, Gödöllő, ltsz. M. 668.

Nagy Sándor: Vázlat az Ildikó című kárpithoz, 1909 előtt

ceruza, tus, akvarell papír, 442 × 289 mm

Nagy Sándor ház, Gödöllő, ltsz. M. 669.

Nagy Sándor: Ildikó gobelinterv, 1909 előtt

olaj, vászon, 114 × 93 cm, j.k.l. mon.

Gödöllői Városi Múzeum, ltsz. 2002. 4.

Nagy Sándor: A fehér ló mondája

ceruza, tus, papír, 187 × 266 mm,

felirat lent: irka födele történelemmel Gaál Mózes

oldalt: Iskola füzetek címlapjára

Nagy Sándor-ház, Gödöllő, ltsz. M. 825.

Nagy Sándor:

Jelenetek az ősmagyarok életéből

ceruza, papír, 305 × 1305 mm

Nagy Sándor-ház, Gödöllő, ltsz. M. 832.

Nagy Sándor: Terv a Gödöllői Iparos Ifjúsági Önképzőkör zászlajához, 1924 után

ceruza, papír, 143 × 210 mm, felirat: GIK kétszer

Nagy Sándor-ház, Gödöllő, ltsz. M. 683.

Nagy Sándor: Vázlat a gödöllői premontrei kápolna üvegfestményéhez

ceruza, pausz, 316 × 239 mm

Nagy Sándor-ház, Gödöllő, ltsz. M. 828.

Nagy Sándor: Vázlat a gödöllői premontrei perjelség kápolnájának üvegfestményéhez, 1927 előtt

ceruza, akvarell, papír, 300 × 205 mm

Gödöllői Premontrei Perjelség

Nagy Sándor: Terv az Országos Cserkészszázslóhoz, 1927 előtt

ceruza, tus, papír, 220 × 281 mm

Nagy Sándor-ház, Gödöllő, ltsz. M. 826.

Textilek:

Nagy Sándor: GIK (Gödöllői Iparos Ifjúsági Önképzőkör) Zászlaja, 1924 után

selyem gépi hímzés, 69 × 139 (+16) cm

Felirat: ÉP TESTBEN ÉP LÉLEK

Gödöllő Városi Múzeum, ltsz. 2007.2.

Nagy Sándor – Remsey Flóra: Ildikó kárpitrekonstrukció, 2007

gyapjú, ógobelin, 114 × 99 cm,

j.j.k. NSL, j.b.f. hátul RF2007GVM,

Gödöllői Városi Múzeum, ltsz. 2007.10.

**Dokumentumok a művészek
kapcsolatáról:**

Nagy Sándor jegyzete Székely Bertalanról,
1910 után

Gödöllői Városi Múzeum, ltsz. TD. 2005.27.1.

Székely Bertalan Emlékkiállítás a
Múcsarnokban. Írta: Nagy Sándor.

*Különlenyomat az „Élet” 1911. évfolyamának 8–9.
számából. Budapest, Stephaneum Nyomda R.T. 1911.*

Gödöllői Városi Múzeum, ltsz. TD. 2005. 24. 1.

Körösfői-Kriesch Aladár: Székely Bertalan
temetése.

Művészet. 1910. 313-316.

Körösfői-Kriesch Aladár emlékbeszéde
Székely Bertalan felett.

Művészet. 1911. 161–164.

Dokumentumok Dénes Jenő
a Képzőművészeti Főiskola
professzorának hagyatékából

